

Divriği'nden Parlayan Işık: Necdet Sakaoğlu'nun Ardından

FAHRİ ARAL *

Necdet Hoca'yı seksenli yılların ortalarında İletişim Yayınları'nda *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*'nin yayın hazırlıklarını yaparken tanıdım. Mete Tunçay, *Tarih ve Toplum*'u yönetiyor, ayda bir Ankara'dan gelerek, derginin son hazırlıklarını tamamlayıp baskıya gönderiyordu. Tabii o günler özellikle derginin hazırlandığı oda kalabalık olurdu. Hocayla görüşmeye gelen tarihçiler, yazarlar, yazılarını bırakır, sohbet eder, tartışır. Her ayın değişmeyen birkaç ziyaretçisi arasında Orhan Şaik Bey'i (Gökay), Robert Anhegger'i ve Necdet Hoca'yı böyle tanıdım.

Elinde çantası, şık giyimi ve inceliğiyle hep dikkati çekerdi. Özellikle Eğitim Enstitüsünden hocası Orhan Şaik Bey'e karşı saygısına hayran olmuştum. Böyle bir günde tanıştık; derdimi anlattım, ansiklopedinin yayın planı üzerine biraz konuştuk. Doğrusu o dönemde tarih bilgim sınırlıydı, henüz kafamı belli kalıplardan çıkaramamış, hala yöntem diye bellediğim dogmaları aşamamıştım. Böyle bir ansiklopediyi yönetmek bir cesaretti benim için. Ancak, bir hafta sonra Necdet Hoca İletişim'e gelip, çantasından dosya kağıtlarına yazdığı, tel zımbayla itina ile iliştiirdiği önerilerini çıkarıp, elime verince rahatladım ve birikmiş kaygılarımı bir tarafa attım. Hızla hazırlıklarımı sürdürdüm; bu arada bir başka şansım da Nuri Akbayan'la çalışmam oldu. Sonuçta, ilk yönettiğim ansiklopedi, otuz yıl önce yayınlanmasına rağmen belli konularda referans kaynağı olmaya devam ediyor. Ne ilginçtir ki bu ansiklopedi Necdet Hoca ile Akbayan'ı bir araya getirecek ve ortak yayınlar yapmalarına da vesile olacaktı.

Bundan sonra Necdet Hoca'yla ilişkilerimiz artarak sürdü. Ansiklopedinin yanı sıra *Tarih ve Toplum* için yazdığı yazılar nedeniyle haftada bir İletişim'e uğrar, haftalık yayınladığımız ansiklopedi fasiküllerini alır, hemen bir göz atarak, düşüncelerini, eleştirilerini söylerdi. Bir defasında; "Hoca, neredeyse akademik bir yayın gibi ansiklopedi çıkarıyoruz. Yazılarda geçen kavramlar, deyimler vb. için okura bir şey hazırlasak mı?" deyince Necdet Hoca bir hafta geçmeden elinde bir sözlüğün madde başlıklarıyla geldi. Ardından iki aylık kısa bir sürede de *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tarih Sözlüğü* çalışmasıyla odaya girince şaşkına dönmüştüm... Bunu hemen ansiklopedi boyunda dizdirip, okurlara ücretsiz dağıttık. Necdet Bey, bu çalışmayı yıllar sonra genişletecek ve *Osmanlı Tarih Sözlüğü* adıyla yayınlıyacaktı.

Mete Tunçay ayrıldıktan sonra *Tarih ve Toplum*'u tek başıma çıkarmaya başladım. Gerçi Babıalı'ye ayağımı attığım günden beri dergi deneyimim vardı. Ama bunların bir kısmı mesleki, bazıları edebiyat ve kimi de siyasi yayınlardı. Siirt'te çocukluğum, babamın düzenli olarak alıp, kitaplıkta ciltleyerek sakladığı Server İskit'in, Niyazi Ahmet Banoğlu'nun tarih dergilerindeki menkıbelerle geçmişti. Ama her şeye rağmen bu dergilerin zihnimde bıraktığı tortu, yıllar sonra tarih bilincimi şekillendirecekti.

* Bağımsız Araştırmacı, fahriaral47@gmail.com

Buna rağmen *Tarih ve Toplum* gibi yayına başladığı günden beri akademik çevrelerin yanı sıra tüm yayın dünyasında ses getirmiş, eski bilinen tarih dergilerinden farklılığını ortaya koymuş bir yayını, hele Mete Hoca gibi bir yönetmenin yokluğunda sürdürmek zordu. Ama Necdet Bey, o güven veren gülümsemesi ve zarafeti ile "sen dert etme, hallederiz." deyince, rahatladım. Derginin çevresi daha da genişledi. Necdet Hoca hep yanımdaydı; Turgut Kut, Cüneyt Kut, Nuri Akbayar, Sabri Koz, Turgut Akpınar, Kevork Pamukciyan ve daha nice dostun katkısıyla ayrıldığım güne kadar yayını başarıyla sürdürdüm.

Bu süreçte Necdet Bey'in tarihe tutkusunu, tarih anlayışının nasıl biçimlendiğini, tarihi olguları araştırırken geliştirdiği yöntemi keşfetmeye çalıştım. Bir de doğup, büyüdüğü Divriği'den sonra yaşadığı Amasra ve İstanbul gibi şehirlere uzanan sevgisinin sadece bir tek bu kelimeyle açıklanamayacağını, bu sevginin derin tarih ilişkileri içinde "künühne varılmadan" oluşamayacağını gördüm. Elbette ki, Divriği gibi yerde doğmuş olmak, burada büyümek büyük bir şanstı Sakaoğlu için. Neredeyse tarihin içine doğmuştu ki, hoca bunu şöyle anlatıyor:

"Sokakları tarihle örülü bir atmosferde, tarih kavramından uzak ama onun bir parçası olarak geçti çocukluk hayatım. Öğretilen değil, tecrübe edilen bir tarih. Dünyaları tamamıyla bir masal gibi olan yaşlı kadınlardı bu kasabanın baş aktörleri. Onlar konuştuğu zaman bizim çok sevdiğimiz eski zaman masalları anlatırlardı. Şah hikayeleri, padişah hikayeleriyle karışarak şehrin tarihi de onların dilinde masallaşmıştı. Mengücek şahlarını anlatırlardı belki ama Mengücek adını söylemezlerdi. Bir caminin yapılış hikayesi dahi masala dönüşürdü. Kırk günde temeli atılan caminin her sütununun altına bir kazan para konulduğu gibi masalsı detaylar verirlerdi. Dolayısıyla biz tarihi de masal gibi dinlediğimizden zaman algımız da farklı gelişti.

Babamın elimden tutup, bayram namazları için gittiğimiz Divriği Ulu Camii, onun abidevi taç kapısı, Divriği Kalesi'nin duvarları ve burçları, girip çıktığım evlerin tezyin edilmiş kapıları ve tavanları, çeşmeler, mescitler, türbeler, hanlar ve hamamlar, tarihle iç içe geçen çocukluk dünyamın en belirgin unsurlarıydı. Ramazan geceleri teravihten sonra babamla gittiğim kahvedeki yaşlı insanlardan dinlediğim yerel tarih hikayelerinin üslubuma önemli bir katkı sağladığını düşünüyorum."¹

Bunları okuduktan sonra Necdet Hoca'da biçimlenen tarih anlayışının; yerel tarih ya da "tahkiye edilmiş" tarihle nasıl bir bağ kurduğunu, dinlediği hikayelerin abartılarını da ihmal etmeden, bilimsel yöntemleri kullanarak ulaşabildiği tüm kaynakları kullanarak nasıl biçimlendiğini daha iyi anlıyorum.

Hocanın bu yöntemi olmasaydı, *Köse Paşa Hanedanı*, *Mengücekoğulları*, *Divriği'de Ev Mimarisi*, *Bostanzade Yahya Efendi'nin Duru Tarih'i*, *Çeşm-i Cihan Amasra*, *Osmanlıdan Günümüze Eğitim Tarihi*, *Bu Mülkün Sultanları* ve daha nice kitap, makale ve ansiklopedi yazısı nasıl yazılırdı? Çok önemli bir çalışma olan, Necdet Sakaoğlu'na Armağan kitabında yer alan 79 sayfalık "Necdet Sakaoğlu Bibliyografyası" nasıl ortaya çıkardı?

Sakaoğlu'nun yaşamında yaşadığı şehirlerin önemi büyüktür. Buralarda kimsenin göremediği ayrıntıları, halk arasında anlatılan hikayeleri hemen hafızasına nakşeder,

1 Necdet Sakaoğlu'na Armağan, Editör: Hayri Fehmi Yılmaz, (İstanbul: Kriter Yayınları, 2022), 39-40.

zamanı geldiğinde titizlikle kaynaklarla destekleyip kaleme dökerdi. Öğrenim gördüğü Sivas'tan, ilk tayin edildiği Urfa'ya ve tam 19 yıl görev yaptığı Amasra'ya kadar sürekli kendine özgü merakını tarihsel çerçeveye oturtarak önemli eserler veren Necdet Hoca, *Çeşm-i Cihan Amasra'yı* zihninde kurgularken şunları anlatıyor:

"Amasra çok özel bir çevreydi. Halkı yani Amasralılar bütünsel bir topluluktu. Aşağı yukarı hepsinin birbirleriyle akrabalıkları vardı. Ev hayatları eşitlenmişti. Yemeler, içmeleri, ev eşyaları bir kıyı kasabasının ortalaması idi. Birkaç kuşaktır kullanılan eski evler çoktu. Beton denebilir üç, beş yapı vardı.....Evlere yeni su verilmişti ama 1963'te elektrik yoktu. Şebeke elektriği ise 1967'de geldi. ... O evreleri bugün özlüyorum. Sanki çok iyi zamanlar, çok erdemli insanlar vardı. Öğretmene ve okula karşı saygı yüksekti."²

Yıllar önce birlikte Amasra sokaklarını arşınlarken, bana kitabı nasıl kaleme aldığını anlatmıştı. İyon sitesi Sesamos'tan başlayıp, Pontus'un Amastris'ine, Cenova kolonisi Samastro'ya ve Fatih'in Çeşm-i Cihan'ına (Cihanın Gözbebeği) uzanan süreci nasıl da anlatmıştı hoca? Ondan sonra her Amasra'ya gidişimde yukarıdan bakarak, Fatih'in Amasra'yı fethederken vezirine söylediği sözü hatırlarım: "Lala, çeşm-i cihan bu mu ola.."

Ne var ki, Necdet Bey'in İstanbul tutkusu bambaşkaydı; Divriği'deki çocukluk günlerinden başlayan "İstanbul'u düşünmek" bir yana ulaşılmaz bir şehirdi adeta İstanbul. Aslında bu duyguları daha da uzak bir şehirde, Siirt'te doğup, büyüyen ben de yaşadım. İstanbul, bizlerin gözünde de ulaşılması zor bir dünyaydı. Gidip, görenler, hele hele bir süre yaşayanlar, parmakla gösterilir, etrafları sarılır, gördükleri defalarca anlatılırdı. Ortaokulu bitirip, liseyi İstanbul'da okumaya gidince her tatil dönüşünde aynı şeyleri ben de yaşadım. Seyrettiğim maçları, yakından gördüğüm futbolcuları, İstiklal Caddesi'nde yürürken yanlarından geçtiğim Zeki Müren'i, Ayhan Işık'ı nasıl da dillendirirdim...

Sakaoğlu İstanbul'a ilk kez on sekiz yaşındayken gider, Haydarpaşa'da trenden inince bindiği vapurun bu kadar yolcuyu nasıl taşıyabildiğine hayret eder. Eğitimini ise suriçi İstanbul'unun eski bir semti Çapa'da olan Eğitim Enstitüsü'nde tamamlayan Necdet Bey, bu süre içinde İstanbul'u keşfetmeye çalışır. Tahtakale'de Mercan'da gezinirken şık giyimli insanların yanı sıra esnafın hatta hamalların da kendilerine özgü bir kibarlığa sahip olduklarından söz eder:

"İstanbullu olmadığımı farkındayım. Fakat İstanbul'un elli sene evvel öğrendiğim kurallarına hala uymaya çalışıyorum. Herkesin de uymasını büyük hizmet ve fayda olacağına inanıyorum. Ancak bu sayede bir kentin kültürünü koruyan bir kent nüfusu olabileceği inancındayım. Divriliğiyim, taşralıyım, bundan da çok memnunum. Fakat İstanbul'a olabildiğince saygılı davranmaya çalışıyorum."³

İşte bu saygı Necdet Hoca'yı İstanbul'la, şehrin güzellikleriyle, tarihi dokusuyla, abideleriyle bütünleştirir. Topkapı Sarayını Dolmabahçe'yi, Sultanahmet'i gezerken hocaların ağzından tüm bilgileri, kimsenin bilmediği ayrıntıları dinlemiş şanslı biri olarak

² Necdet Sakaoğlu'na Armağan, s.7.

³ Necdet Sakaoğlu'na Armağan, s. 47.

o gezilerin bıraktığı tadı unutamıyorum. Yeri gelmişken bir anımı anlatmadan geçemeyeceğim. Ne zamandı hatırlamıyorum; bir gün Necdet Hoca'ya ukalalık edip, Çapa Eğitim Enstitüsü'nün kapısındaki hattın kime ait olduğunu sormuştum. Hoca cevabı yapıştırdı: "Diyarbakırlı Hattat Hamit Aytaç." Tabii bu cevabı bekliyordum ve devam ettim: "Hoca biliyor musun, ben üniversite yıllarımda Hattat Hamit Efendi'yi tanıdım." Hayretle, "Nasıl oldu bu?" diye sorunca, anlatmaya devam ettim: "O yıllarda Sultanahmet'ten Gülhane'ye inerken sağda birkaç salaş meyhane vardı. Onlardan birine arkadaşlarla giderdik. Arada bir meyhanecinin sesi yükselirdi: 'Hattat Hamit Efendi'ye yan masadan bir şişe şarap ikramı...' Kimi zaman oturduğu masaya ya da yanına çökerdik ama fazla konuşmaz, yemeğini yer, içkisini içer, kalkardı. Sonradan onun Cağaloğlu'nda İkdam Yurdu'nda avluya bakan bir odada yokluk içinde yaşadığını ve akşamları kamburu ve sarkık çenesiyle yavaş yavaş yürüyerek vilayetin yanından meyhaneye geldiğini öğrendik." Necdet Bey gülererek; "Peki bir karalama da mı alamadın Hamit Efendi'den?" diye sorunca, cevap veremedim. Karalama bir yana hat hakkında bile bilgim yoktu. O yıllarda kendisine Hamidi al-Amidi diyen Hamid Aytaç'ın yaşayan son hattat olduğunu nereden bilecektim...

Necdet Hoca'yla birlikte çok çalıştık. *Tarih ve Toplum*'un yönetmenliğini yaptığım dönemden sonra İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları'nda da beni yalnız bırakmadı. İletişim Yayınları'nda iki kitap olarak yayınladığımız Eğitim Tarihi'ni büyük boy, zengin görsel malzemeli bir referans kitabı haline getirdiğimizde hocanın çalışma disiplinine, bir de konu eğitim olunca soruna hakimiyetine hayran olmuştum. Hiç elinden bırakmadığı çantasıyla getirdiği fotoğrafları, dergileri bana teslim ederken hassasiyetinin yanı sıra bu kadar değerli malzemenin başına bir şey gelmeyeceği konusunda bana duyduğu güveni hep hatırlarım. Doğrusu son dönemde, bu çok önemli çalışmanın bir başka yayınevi tarafından yapılan özensiz baskısını görünce, bir yayıncı olarak üzülmüştüm.

Son yıllarda hocayla ru be ru görüşme şansımız pek olmuyordu. Hoca çok yoğun, ben de Bilgi Üniversitesi Yayınları'ndan başımı kaldıramıyordum. Hele hele bir zamanlar yaptığımız gibi onun deyişiyle papaz da uçuramıyorduk. Ama yine de Kadıköy'de Müteferrika'da Lütü Seymen'in ofisinde, Nedret İşli'nin Beyoğlu'ndaki sahaf dükkanı Turkuaz'da seyrek de olsa buluşuyorduk. Daha çok ben, bir derdim olduğunda telefona sarılır, hasret giderir, isteklerimi sıralardım. O da bana çevrim yazılarını yapıp, bastırarak istediği önemli risalelerden söz eder; "himmet et de bunları basalım, senden başkası da yapamaz" derdi.

Son olarak ona yayına hazırlamakta olduğum Sinop'la ilgili kitap için görüşlerini sorduğumda, bana ünlü Fransız coğrafyacısı ve aynı zamanda Düyun-u Umumiye genel sekreteri olan Vital Cuinet'in beş ciltlik *La Turquie d'Asie* kitabından o yıllarda Kastamonu vilayetine bağlı bir sancak olan Sinop'la ilgili bölümü çevirtmemi önermiş ve orijinalinin fotokopisini göndermişti.

En son geçen yılın mart ayında Mete Tunçay Hoca'yı ziyaretimizde her zamanki hayata bağlılığını, zarafetini ve neşesini koruyordu.

Onu çok özleyeceğim.